רבי אלעזר אומר חרישה. [א]מהא ליכא למימר [ב] תסתיים דר' אלעזר לעיל דאמר אינו לוקה דאיכא למימר דרבי אלעזר לא שמיע ליה הא דאמר לקמן דהתירו תוספת שביעית אלא מחרישה אבל בדיליה אסור ולוקה דלא ס"ל [ב] אי נמי דכיון דאיתא בהדיא כי הך דלעיל במילי דחרישה אינו צריך לומר תסתיים דאין דרך הש"ס לומר תסתיים בדבר המפורש בהדיא כל כך [ג]:

יכול ילקה על תוספת של ראש השנה. ואם תאמר מלקות מנלן והלא לא כתיב בתוספת לא אלא עשה גרידא בחרישה ובקציר תשבות איכא למימר דמבחרישה ובקציר מפקינן דצריך תוספת כלומר שהשביעית מתחלת משנה השביעית וכל דין שביעית יהיה בשאין הכי קאמר רחמנא דשביעית מתחלת קודש שנת שביעית וא"כ הוא כשביעית [ד] **עד עצרת.** דהיינו יותר דבכל מקום בית שמאי לחומרא ובית הלל לקולא נגד מאותן דבריהם דקתניא בעדיות (פ"ה) [ה]:

וקרובים דברי אלו. קא משמע לן דאין ב"ש מחמירין אלא מעט על ב"ה ולאשמועינן מילתייהו דבית שמאי פירש הכי: **כל הרוצה לבטל יבא ויבטל.** שמא יתקלקלו הקרקעות ואין מגדלין תבואה אלא חריסה לאחר זמן זה אתנו שיהא כח להתיר לצריכים שאשו להפסד רבים שלא יגרמו רעה לעולם [ו]:

הלכה למשה מסיני. מהכא איכא לדקדק מדשמא רחמנא ילה מכלל דזקינה אסורה הרי על ידי הלכה למשה מסיני נאסרה תוספת שביעית אבל להתיר לחוד לילה לא אצטריך דמהיכא תיתי לאסור: **נטיעות.** תנן במסכת שביעית פרק קמא עד אימתי נקראו נטיעות ר' אלעזר בן עזריה אומר עד שימולו [ז] רבי יהושע אומר בת שבע שנים רבי עקיבא אומר נטיעה כשמה [ח] אין שנגמס פירוש שנחתך והוציא אליפין מטפח ומטה כנטיעה מטפח ומעלה כאילן דברי רבי שמעון: **ניסוך המים.** והא דאמרינן בעלמא (שבת דף קג:) מ"ט יו"ד מ"ס לרבות ניסוך המים מן התורה [ט] אינו אלא אסמכתא בעלמא כפר"ח: **שהרי כבר נאמר שדך לא תזרע וגו'.** ואמ"כ כתיב את קציר אינך לא תקור אלמא קצירה לא אצטריך ואפילו אם תימצי לומר חריסה לריכה [י] דאחרת חריסה לא אסור לא אצטריך [יב] ולהכיא דרשא דאתיא קצירה אתיא חריסה כיון דכתביהו גבי הדדי [יג] אי נמי ס"ל לר"ע כי היא דאמרן לעיל דלוקה על חריסה וכדאמרינן טעמא לעיל סבר ר' עקיבא ותרוייהו מיותרין ואליבא דר' עקיבא קפדינא קפדינא ומחיל דר' עקיבא סבר אם אינו ענין לשבת [יד] תנהו גבי שביעית [טו] (א) ומשמעות שבת לאחמיר ולא להקל ולא בעי לאוקמי בשבת כרי שמעאל להקל דהכי עדיפא ליה ור' ישמעאל עדיפא ליה לאוקמי בשבת דקא מיירי ביה ולאחמיר: אלא

רב אחא רב דימי. מאדרן ישראל לבבל: **אמר.** שמעית דאמרי בא"י יכול ילקה על תוספת: **ונשמעים דנסיב עליה תלמודא לפטורא.** ולא ידענא מאי תוספת ולא פטור: **רבי אלעזר אמר חריסה.** בשביעית להכי קרי ליה תוספת דלא נפיק עיקרו מן התורה אלא מכלל ופרט וכלל דאחמרי' לעיל (ב) : **ונסיב תלמודא לפטורא.** דאחמרינן הכי אין: **דאם כן.** דהוי לקי: **כל הני פרטי.** דפריט בהדיא דאסור בשביעית זריעה וזימור קצירה ובציר: **למה לי.** דכתב רחמנא אלא לאחמרא דאתנך הוא לוקה וכו' שמע מינה אחריסה לא לקי: **ימים שלפני ראש השנה.** של שביעית שהוא תוספת על השביעית: **דאתיא מבחריש ובקציר.** דאאמר לקמן אם אינו ענין לשביעית שהרי כתיב [ג] שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור אלא חריש של ערב שביעית שנכנס לשביעית דשביעית נמי אסור: **דדבעינן למימר נקמן.** גמר שבת שבתות משבת בראשית [ד] : **כל זמן שיפה לפרי.** כלומר כל זמן שחריסה יפה לפירות שגדלו בשאין הייתו נמי קרוב לעלות אבל מכאן ואילך לא דהוי כמתקן פירות שביעית: **שדה נכן.** של תבואה: **שאבלה הלחה.** שבלין הגשמים של שנה שאין דעד לזמיה דשנה זו אבל מהני חריסה לזמיה דשנה זו אבל מכאן ואילך אינו יכול לחרוש דמחזי כמורש לזרוך שביעית דהיינו כל זמן שבני אדם מורשין ליטע מקשאות: **נתנה תורה שיעור לכל אחד ואחד בידו.** כלומר נתת דבריך לשיעורין שפעמים זה מורש קודם חבירו ליטע מקשאות: **על שני פרקים.** דפסח ועצרת: **ונטעום.** דמורשין עד ראש השנה: **תקנתא דשמאי והלל.** דרבי שמעון דאמר עד פסח ועד עצרת והייתו אליבא דב"ש וב"ה: **כך הפגו.** שמאי והלל בשעת תקנתם: **דיחוי היא.** תקנתם היא: **תוכן.** מקום: **י' נטיעות.** המפחרות בתוך בית סאה שהוא ג' על ג' מורשין כל השדה שלה [ה] בשבילן בערב שביעית עד ר"ה ואמרי הני הוא ילדות הן איכא פסידא יתירא לכך מורשין עד ראש השנה אבל זקינה אין מורשין עד ראש השנה. אלמא דהלכה למשה מסיני הן: **וערבה.** לתקנתה: **דיחוי היא.** תקנתם היא: **תוכן.** מקום: **י' נטיעות.** המפחרות בתוך בית סאה שהוא ג' על ג' מורשין כל בית סאה בשבילן בערב שביעית עד ר"ה, תע"ש אמנה מן המוכר לוסוף מחוז על הקדש, כדנקא לן מבחרים ובקציר תשבות, מרש של ערב שביעית הנכנס לשביעית, ואסור לחרוש אלשים יום לפני ראש השנה: **ערבה.** לתקנה: **כי גמירי הלכתא.** דאין מורשין לזקינה עד אלשים יום לפני ראש השנה: (א) **ואמו.** בתקנה דילהו דהרמיזן על הפסח ועד העצרת: **וכל הרוצה לבטל יבא ויבטל.** וכבן גמליאל דבטל לא בטל אלא מפסח ומעצרת עד אלשים יום לפני ראש השנה: שנכנס

כי אתא רב דימי אמר יכול ילקה על התוספת ונסיב לה תלמודא לפטורא ולא ידענא מאי תלמודא ומאי תוספת ר' אלעזר אמר חרישה והכי קאמר יכול ילקה על חרישה דאתיא מכלל ופרט וכלל ונסיב ליה תלמודא לפטורא דאם כן כל הני פרטי למה לי ור' יוחנן אמר ימים שהוסיפו חכמים לפני ראש השנה והכי קאמר יכול ילקה על תוספת ראש השנה דאתיא מבחריש ובקציר תשבות ונסיב לה תלמודא לפטורא כדבעינן למימר לקמן מאי ימים שלפני ראש השנה כדתנן [ו] עד מתי חורשין בשדה אילן ערב שביעית בית שמאי אומרים כל זמן שיפה לפרי וב"ה אומרים [א] אעד העצרת וקרובין דברי אלו להיות כדברי אלו [ז] ועד מתי חורשין שדה הלבן ערב שביעית משתכלה הלחה וכל זמן שבני אדם חורשים ליטע מקשאות ומדלעות ר' שמעון אומר א"כ נתנה תורה שיעור לכל אחד ואחד בידו [ח] אלא בשדה הלבן עד הפסח ובשדה האילן עד העצרת [ט] (וב"ה אומרים עד הפסח) ואמר ר' שמעון בן פזי אמר רבי יהושע בן לוי משום בר קפרא רבן גמליאל ובית דינו [י] נמנו על שני פרקים הללו ובטלום אמר ליה רבי זירא לר' אבהו ואמרי לה ריש לקיש לר' יוחנן רבן גמליאל ובית דינו היכי מצו מבטלי תקנתא דב"ש וב"ה והא תנן [יא] דאין ב"ד יכול לבטל דברי בית דין חבירו אלא אם כן גדול ממנו בחכמה ובמנין [יב] אשתומם כשעה חדא אמר ליה אימור כך התנו ביניהן כל הרוצה לבטל יבוא ויבטל דידהו היא הלכה למשה מסיני היא דאמר ר' אסי אמר ר' יוחנן משום ר' נחוניא איש בקעת בית חורתן [יג] עשר נטיעות [יד] ערבה [טו] וניסוך המים הלכה למשה מסיני אמר רבי יצחק כי גמירי הלכתא לשלשים יום לפני ראש השנה ואתו הני תקון מפסח ומעצרת ואתנו בדידהו כל הרוצה לבטל יבוא ויבטל והני הלכתא נינהו קראי נינהו [טז] (דתנן) [יז] בחריש ובקציר תשבות ר' עקיבא אומר אין צריך לומר חריש וקציר של שביעית שהרי כבר נאמר [יח] שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור אלא חריש של ערב שביעית

כי אתא רב דימי. מארץ ישראל לבבל: **אמר.** שמעית דאמרי בא"י יכול ילקה על תוספת: **ונשמעים דנסיב עליה תלמודא לפטורא.** ולא ידענא מאי תוספת ולא פטור: **רבי אלעזר אמר חריסה.** בשביעית להכי קרי ליה תוספת דלא נפיק עיקרו מן התורה אלא מכלל ופרט וכלל דאחמרי' לעיל (ב) : **ונסיב תלמודא לפטורא.** דאחמרינן הכי אין: **דאם כן.** דהוי לקי: **כל הני פרטי.** דפריט בהדיא דאסור בשביעית זריעה וזימור קצירה ובציר: **למה לי.** דכתב רחמנא אלא לאחמרא דאתנך הוא לוקה וכו' שמע מינה אחריסה לא לקי: **ימים שלפני ראש השנה.** של שביעית שהוא תוספת על השביעית: **דאתיא מבחריש ובקציר.** דאאמר לקמן אם אינו ענין לשביעית שהרי כתיב [ג] שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור אלא חריש של ערב שביעית שנכנס לשביעית דשביעית נמי אסור: **דדבעינן למימר נקמן.** גמר שבת שבתות משבת בראשית [ד] : **כל זמן שיפה לפרי.** כלומר כל זמן שחריסה יפה לפירות שגדלו בשאין הייתו נמי קרוב לעלות אבל מכאן ואילך לא דהוי כמתקן פירות שביעית: **שדה נכן.** של תבואה: **שאבלה הלחה.** שבלין הגשמים של שנה שאין דעד לזמיה דשנה זו אבל מהני חריסה לזמיה שבשאין הייתו כל זמן שבני אדם מורשין ליטע מקשאות: **נתנה תורה שיעור לכל אחד ואחד בידו.** כלומר נתת דבריך לשיעורין שפעמים זה מורש קודם חבירו ליטע מקשאות: **על שני פרקים.** דפסח ועצרת: **ונטעום.** דמורשין עד ראש השנה: **תקנתא דשמאי והלל.** דרבי שמעון דאמר עד פסח ועד עצרת והייתו אליבא דב"ש וב"ה: **כך הפגו.** שמאי והלל בשעת תקנתם: **דיחוי היא.** תקנתם היא: **תוכן.** מקום: **י' נטיעות.** המפחרות בתוך בית סאה שהוא ג' על ג' מורשין כל בית סאה בשבילן בערב שביעית עד ר"ה ואמרי הני הוא ילדות הן איכא פסידא יתירא לכך מורשין עד ראש השנה אבל זקינה אין מורשין עד ראש השנה. אלמא דהלכה למשה מסיני הן: **וערבה.** לתקנתה: **דיחוי היא.** תקנתם היא: **תוכן.** מקום: **י' נטיעות.** המפחרות בתוך בית סאה שהוא ג' על ג' מורשין כל בית סאה בשבילן בערב שביעית עד ר"ה, תע"ש אמנה מן המוכר לוסוף מחוז על הקדש, כדנקא לן מבחרים ובקציר תשבות, מרש של ערב שביעית הנכנס לשביעית, ואסור לחרוש אלשים יום לפני ראש השנה: **ערבה.** לתקנה: **כי גמירי הלכתא.** דאין מורשין לזקינה עד אלשים יום לפני ראש השנה: (א) **ואמו.** בתקנה דילהו דהרמיזן על הפסח ועד העצרת: **וכל הרוצה לבטל יבא ויבטל.** וכבן גמליאל דבטל לא בטל אלא מפסח ומעצרת עד אלשים יום לפני ראש השנה: שנכנס

עד שתשקע החמה, אף ערב שבת שביעית אתה מותר לעשות עד שתשקע החמה. אם כן למה נאמר עד העצרת, שעד כאן יפה לפרי ומיכן ואילך מגבל פירותיו. ומקשינן, היכי מבטל רבן גמליאל תקנת הלל ושמאי, והתנן אין בית דין יכול לבטל דברי בית דין חבירו אלא אם כן גדול ממנו בחכמה ובמנין. ופרקינן, תיקנו שמאי והלל תקנה זו והתנו שכל הרוצה לבטל יבוא ויבטל. ומקשינן, וכי דבית הלל ושמאי הן, דאמר ר' יוחנן עשר נטיעות, והן אלו ששנינו במס' [שביעית] פרק ראשון עשר נטיעות מפוזרות בתוך בית סאה חורשין עד ראש [השנה]. פירוש, מהכא שמענו שהנטיעות הן שמותר לו לחרוש להן בששית עד ראש השנה. אבל האילנות שכבר עשו פירי וזיקנו אין חורשין להן בשביעית עד ראש השנה. בתחלת פרק ראשון ממס' שביעית, עד מתי חורשין שדה האילן ערב שביעית, בית שמאי אומרים כל זמן שהוא יפה לפרי. שהחריישה תועיל לפירות שבאילן שהן הפירות השנה הששית. אבל אם נכנס הקיץ, וגמרו הפירות, ואין החרישה מועלת לאותן הפירות כלום, נאסר בחרישה. שהחרישה אותו (העץ) [הנה] אינה מועלת לשנה הששית כלום, ונעשה כאילו הוא חורש לשביעית, ושיעורו בית הלל אותו העת, עצרת. וקרובים דברי אלו להיות כדברי אלו. ומנא תימרא דשני לן בין נטיעה לאילן, כדתנן במס' שביעית פ"א, עד אימתי נקראו נטיעות. ר' אלעזר בן עזריה אומר עד שיחולו, ר' יהושע אומר בת שבע שנים, ר' עקיבא אומר נטיעה כשמה. אילן שנגמס, פי' שנתחך והוציא חילופין, מטפח ולמטה כנטיעה, מטפח ולמעלה כאילן, דברי ר' שמעון. מכאן דשני לן בין נטיעה לאילן. ש"מ, מדהתיר לחרוש לנטיעות עד ראש השנה, מכלל שאין חורשין לאילן עד ראש השנה. ומן ההלכה שמענו, ולא מדבית שמאי ובית הלל. וערבה וניסוך המים הלכה למשה מסיני הן.

ופריק ר' יצחק, כי אתאי הלכתא לל'. כדתנן בשביעית בפ' שיני, אין נוטעין ואין מבריכין ואין מרכיבין ערב שביעית פחות משלשים יום לפני ראש השנה. ואתו בית שמאי ובית הלל התקינו, מפסח לשדה לבן ומעצרת לשדה האילן. ושקלו וטרו,

---

כב א ב ג מיי' פ"ג מהלכות שמיטה הלכה ח סמג לאוין רסז:

כג ד מיי' פ"ב מהלכות ממרים הלכה כ:

כד ה מיי' פ"ג מה"ל שמיטה הלכה כ:

כה ו מיי' פ"ז מהלכות גזלה הלכה כ:

כו ז מיי' פ"י מהלכות מתנות עניים הלכה ו:

תורה אור השלם

1. שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָבֵד וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת בָּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר תִּשְׁבֹּת:

שמות לד כא

2. אֲדַיִן דָּנִיֵּאל דִּי שְׁמֵהּ בֵּלְטְשַׁאצַּר אִשְׁתּוֹמֵם כְּשָׁעָה חֲדָה וְרַעְיוֹנֹהִי יְבַהֲלֻנַּה עֲנָה מַלְכָּא וְאָמַר בֵּלְטְשַׁאצַּר חֶלְמָא וּפִשְׁרֵהּ אַל יְבַהֶלֵךְ עֲנָה בֵלְטְשַׁאצַּר וְאָמַר מָרִי חֶלְמָא לְשָׂנְאָךְ וּפִשְׁרֵהּ לְעָרָךְ: דניאל ד טז

3. וּבַשָּׁנָה הַשְּׁבִיעִת שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן יִהְיֶה לָאָרֶץ שַׁבָּת לְיְיָ שָׂדְךָ לֹא תִזְרָע וְכַרְמְךָ לֹא תִזְמֹר:

ויקרא כה ד

רבינו חננאל

כי אתא רב דימי אמר. יכול ילקה על התוספת, ונסיב לה תלמודא לפטורא. מאי תוספת, ר' אלעזר אמר חרישה שהיא תוספת על הזריעה ועל הקצירה, דאתיא מכלל ופרט, [ו] א"כ כל הני פרטי למה לי, והדין הוא תלמודא דנסיב לפטורא. פרטיהן, הזורע והזומר וקוצר ובוצר, למה לי, אלא ללמדך דאהני תולדות דזומר ובוצר הוא דמיחייב, אתולדות אחרנייתא לא מיחייב. ור' יוחנן אמר ימים שהוסיפו חכמים לפני ראש השנה, להיות חורשין באילן ערב שביעית עד העצרת, אע"פ שנהנה האילן בחרישה זו בשנה השביעית. ובשדה הלבן עד הפסח. וכך אמרו, יכול ילקה על תוספת ראש השנה, וכו' עקיבא דמרבה להו מבחריש ובקציר תשבות, ואמר, אין צריך לומר חריש וקציר של שביעית, שהרי כתיב שדך לא תזרע, אלא חריש של ערב שביעית שנכנס בשביעית כו', ונסיב לה קרא לפטורא, כדאמרן ירושלמי בשביעית, [ז] באיסור שני פרקים הללו התירו, ובאו, אחרי כן בשנה שאסרו והתירו למקרא סמכו. בחריש, (ובחריש) [ובקציר], איזהו חריש אסור, בחריש שקצירו אסור, ואיזהו, חריש של ערב שביעית, שנכנס לשבעית. ובקציר שחרישו אסור, ואיזהו, חריש של שביעית שיצא למוצאי שביעית. וכשהתירו אחריהן למקרא סמכו, והא כתיב הכא בשביעית שבת, וכתיב בשבת בראשית שבת, מה ערב שבת בראשית אתה מותר לעשות

הגהות הב"ח

(ו) רש"י ד"ס ואתו ב"ש וב"ה וגזרו מפסח ומעצרת ואמו בתקנתא דילהו וכו' ועד העצרת דבכל הימים לבטל כו' לא בטל אלא הפסח והעצרת עד ג' כו' כנ"ל והד"ת: (ז) תוס' ד"ה ר"ש ס' מהא ליכא למימר לעיל תמסיים דר"ש דאמר כו' אמנם ניי"ב לומר לא אמר ליה. ר"ש לומר לא אמר ליה כמ"ש לעיל: (ח) ד"ה שהרי וכו' תנהו גבי שביעית ובמשמעותיה דקרא שבת להמיר:

הגהות הגר"א

[א] נמ' וכה"ל כו'. נ"ב בירושלמי (שביעית פ"ב) ומה לא תניתה מקולי ב"ש ומחומרי ב"ה פעמים שאין הנשמים מגיעין ואין הליחה מגיעה (ולא כתוב' ד"ה עד עצרת):

מוסף רש"י

אשתומם כשעה חדא. שתק וסיח מתפגר מה ענה (חולין כא. ועי' דניאל ד טז).

עשר נטיעות. משנה היא בסדר זרעים (שביעית פ"ג מ"ו) עשר נטיעות המתפחות בתוך בית סאה, שאין בין זו לזו אלא כמה שיש בין זו לחבירתה, ותפקח בית סאה שהוא ג' אמה על ג' אמה מפחיות לאורך ורוחב בשום מורשין כל בית סאה בשבילן ערב שביעית עד ר"ה, תע"ש אמנה מן המוכר לוסוף מחוז על הקדש, כדנקא לן מבחרים ובקציר תשבות, מרש של ערב שביעית הנכנס לשביעית, ואסור לחרוש אלשים יום לפני ר"ה, כדאמרינן בגמרא מקמא דמו"ק מקמא, בנטיעות נאמר הלכה למשה מסיני שמותר לחרוש מתחתיהם עד ר"ש כדי שלא יבשו, ואם עשר הן ומפוחות הן הלכתן כתוך בית סאה, נאמר

ה) נראה דל"ל ונסיב לה תלמודא לפטורא דא"כ כל הני. ו) נראה דל"ל ר"ג וכיון דינו המיתו בלוסור כ' פרקים הראשונים ר' מאמ לבשבה שאמרו למקרא מקמו בשבה שאמרו למקרא מקמו ובקציר מקרא מקמו בחרים ובקציר לאיזהו חרים לאסור אלא מותר לעשות ערב שביעית שנכנס לשביעית וקציר של שביעית שיוצא למוצאי שביעית וכו'.

מוסף תוס'

שנה חמישית, דשנה רביעית עדיין כל פירו קדש הללוים. כ"ש שביעית פ"ג מ"ח. ב. דדילמא מתניתא מפרש ולית לא ס"ל. ריטב"ש. ג. ומיהו לעיל לא ידעי לה דליסמייה ורב אשי דסידר הגמרא אתיא בסמוך לה דממילא מסתימא. ריטב"ש. ד. וכן מצינו בתוספת יום הכפורים שנאמר בלשון עשה מערב עד ערב תשבתו וגו' צריך קרא בפ' בתרא דיומא (פא.) למעוטי תוספת יום הכפורים מעונש ואזהרה. מוס' הרא"ש. ה. [ז]בירושלמי (שביעית פ"א ה"א) קא בעי אמאי לא תני לה גבי קולי ב"ש וחומרי ב"ה ומשני פעמים שאין הנשמים מצויין ואין הליחה מצויה והוא עתיד לחרוש קודם עצרת ולב"ה לעולם עד העצרת, פי' כשאין הגשמים מצויין אין החרישה יפה לפרי עד העצרת, וב"ש לחומרא. מוס' הרא"ש. ועיין הגהות הגר"א. ו. בירושלמי (שביעית פ"א ה"א) מקשינן כיון שבטלו שני זמנים הללו לא עקרו המשנה, בתמיה, כלומר היה להם לבטל ולעקור המשנה הראשונה ששונין בה איסור שלש שני זמנים הללו, ומשני שאם בקשו לחזור יחזורו שאם יתקנו הקרקעות יחזורו לאיסורן הראשון לשני פרקים הללו ולכך הניחו זה וזה. שיטה לגמלא ר"י מפאלים. ז. שיעשו הפירות חולין וכו' והיינו

ח. ותקשה רש"י ז"ל דא"כ תסתיים דר' אלעזר הוא דאמר לעיל אינו לוקה. וריטב"ש. ט. בת שנתה. שם. י. מ"ם מנסכיהם דכתיב בשני, ויו"ד דכתיב בששי ונסכיה, ומ"ם שבשביעי כתיב כמשפטם והוי מים. תענית כ: תוד"ס מים. יא. דהא איצטריך לגופיה לומר דאסירא מדאוריתא. שיטה לגמלא ר"י מפאלים. יא. וכ"ת דילפינן מקראי כל שאר עבודות קרקע, הא איכא מ"ד (ס"ק דמו"ק) [לעיל] דדוקא אהנך דכתיבי בהדיא מיחייבי אבל אינך לא ואחרישה גופה מנעט התם מדקאמר החורש בשביעית אינו לוקה. מגת מ: תוד"ס מיט. יב. דהא בהדיא כתיב לא תקצור. תיוסי הר"ן ר"ס ט. יג. ומדקצור לתוספת חריש נמי לתוספת וממילא ילפינן איסורה בשביעית גופה דכיון דתוספת שלה מותר בחרישה כ"ש שביעית עצמה. שם. יד. דאי בשבת מאי איריא חריש וקציר אפי' כל מלאכה נמי. ר"ש שביעית פ"ג מ"ד. טו. וה"ק אותן ששת ימים שאמרתיי לך תעבוד בחרוש ובקציר תשבות דהיינו בשביעית ואם אינו ענין לחרוש ולקציר של שביעית עצמה וכו' תניהו ענין לחרישה של ערב שביעית הנכנס לשביעית. שם.

שנכנס לשביעית. כל שיש לו ליכנס לשביעית שאסור לחרוש לפני ר"ה: **מה חריש רשות.** בכל מקום: **קציר העומר.** מותר לקצור בשמש: **שהיא של מצוה.** אע"פ שמצא קצור קוצר דבעינן קצירה לשמה אבל אם מצא חרוש אינו חורש: **הלכתא למישרא ילדה.** עשר נטיעות עד ר"ה: **קראי למיסר זקינה.** שלשים יום קודם לראש השנה ואמו בית שמאי והלל וגזרו מספק ועד עכרת: **ממילא שמעת מינה.** דזקינה אסור לחרוש: **אלא הלכתא לרבי ישמעאל.** דלא נפיק ליה מקראי דדרש לקרא לדרשה אחרינא להוציא קציר העומר: **מדאורייתא בטלו.** כלומר משכחו סמך מן המורה להכי בטלו הלכתא: **מאן דאמר הלכתא.** דלפני ר"ה אסור: **אתא גזירה שוה עקרה להלכתא.** כלומר משום גזרה שוה דאיתנו גמירו מנפשייהו משכח בטלו הלכתא הא אין אדם דן ג"ש מעצמו מ: **כי גמירו הלכתא בזמן שבית המקדש קיים.** וכי שרו רבן גמליאל ובית דינו בזמן שאין בית המקדש קיים: **גזירה מי גשמים.** דלמא אתי למעבד מי מ קילון: **מי גשמים נמי אתי לידי מי קילון.** כלומר כי מדלו מינה מ דלא חויא מלאה נעשית ממילא מי קילון שאינו מלא וטריתא מלתא: **נהרות המושכין מן האגמים.** דאתא משמע ליה מי אגמים עבידא דספקי: מ **מוסר להשקות מהן בחולו של מועד.** ולא גזרי דלמא פסיקא מי אגמים ואזל וטרח ואייתי מן נהר אחר: ר' אילעא אמר ר' יוחנן דאמר גזרינן מי גשמים אפילו היכא דלא פסקי אמו מי קילון מדקאמר רב אשי מי גשמים לידי נ קילון אתי מכלל דר' יוחנן אסר אפילו דלא אתיא לידי מי קילון אית ליה דר' זירא דלא גזר: **מיפיבי אבל לא מי קילון.** דלמא מספקי וטרח להוציא מן העמוק הכא נמי אמאי לא ניחוש דלמא מספקי מי אגמים: **א"ל כמיא דלא פסקי דמו.** ולישא לאיתא: **פסיקות וכריכות.** חדא מילתא היא: **אם אמת המים עוברת ביניהן.** בין הכריכות הללו מותר להשקות ממי גשמים דאי פסקי מי גשמים משקה מאמת המים: **והוא שרוכה של אותה שדה שותה מאותה אמת המים.** שיכול להשקות רוב השדה בפעם אחת מאותה אמת המים אבל אם אינו יכול להשקות בפעם אחת מאותה אמת המים רוב של שדה אינו משקה מפסיקות וכריכות דלמא מפסיק ואזיל: **פיפסי נהרי או פגמא יומי.** מהיא אמת המים ולא טרח ומייתי מאמת המים אחרינא: **כריכה שנעפה משדה בית השלחין זו מוחר להשקות ממנה בית השלחין אחר.** בית השלחין שהיה גבוה והיה מעיין נובע ונבלע אחר היה בית השלחין נמוך ובין אלו בית השלחין היה בלא השלחין הנמוך בריכה קטנה וכשמשקים בית השלחין הגבוה מן המעיין נוטף טיפין מן בית השלחין הגבוה לתוך הבריכה הנמוכה מותר להשקות אותו בית השלחין הנמוך מאותה בריכה אע"ג דבריכה עבידא דספקא הואיל ומטפטף בו מבית השלחין הגבוה מים שבאו לו מתמת המעיין: **והא עבידא דספקא.** בריכה ואזיל ומייתי (מ) : **עדיין היא מטפטפת.** מבית השלחין גבוה לבריכה מותר להשקות מבריכה לבית השלחין נמוך אבל אי פסיק מעיין אע"ג דעדיין מטפטף מבית השלחין גבוה לתוך הבריכה אין משקין מן הבריכה לבית השלחין נמוך דלמא פסיק ואזיל וטרח ומייתי ממעיין אחר: **נא ידלה מן הפתחון וישקה לעלין.** דליכא טירחא יתירא: **מדלין לירקות.** משמע שהוא דולה מים ומשקה לירקות כדי לאוכלן בחולו של מועד: **ואם בשביל ליפותן.** שיגדלו הירקות אסור להרווחה היא: **דהוה דלי דוונא.** דולה דליות מים לירקות וחכמים לא התירו כי אם לבית השלחין בלבד: שלופי

אלא אמר רב נחמן בר יצחק. אמר אלא קמי אהאי דרבי יצחק (ו) לעולם כי גמירי הלכתא לשלשים יום לפני ראש השנה דהיינו באילנות זקנים לא תימא דלהכי אתיא הלכתא אלא סבר רב נחמן דאיסור שלשים לפני אומר מכמיר א ואף הממירו בהם בדבריהם ויש דמשבשי ליה להאי אלא דרב נחמן ואין להאריך בדבריהם: **מה** להלן **היא אסורה לפניה ולאחריה מותרין.** ואי קשיא והא מפקינן מקרא במס' יומא פרק בתרא (דף פא:) דלריך לעשות תוספת גבי שבת בין בכניסתה בין ביציאתה להוסיפה מחול על הקודש ב אימא למימר דהוא פורתא לא קא משיב כיון דלא הוי אלא כל שהוא ג וכי הוא שיעורא נמי יהא מודה רבן גמליאל דלריך להוסיף: **אלא** אמר רב אשי רבן גמליאל בו'. כלומר ולאי מדאורייתא בטיל ולאו הייגו טעמא כדקאמר אלא סבירא ליה כרבי ישמעאל וקא דייק רבן גמליאל מה שייכא תוספת שביעית גבי ניסוך שמיתו למשה גבי הדדי (ו) דבכל מקום שונה הני שלשה ביחד דבר ניתנו אלא ולאי למילף סמכינהו לחמנא ד: **בשלמא** מי קילון בו' **אלא** מי גשמים. מיירי בבי האי גווא דקיים לן דלא פסקי ולית בהו איסור אלא מהאי טעמא דמפרש אבל אי פסקי אית להו איסורא כדלקמן דבכל מידי דפסיק איכא איסורא משום דחזיל ומייתי ממקום רחוק כיון שהתחיל להשקות שלא יפסיק שהו ה הלכך איכא לאוקמי הכא דלא פסקי:

מדלין

שנכנס לשביעית וקציר של שביעית שיצא למוצאי שביעית ר' ישמעאל אומר מה חריש רשות אף קציר רשות איצא קציר העומר שהיא מצוה אלא אמר רב נחמן בר יצחק כי גמירי הלכתא למישרי ילדה קראי למיסר זקינה וכיון דהלכתא למשרי ילדה לאו ממילא זקינה אסירה אלא הלכתא לרבי ישמעאל קראי לר' עקיבא ור' יוחנן אמר רבן גמליאל ובית דינו מדאורייתא בטיל להו מאי טעמא גמר שבת שבת משבת בראשית מה להלן היא אסורה לפניה ולאחריה מותרין אף כאן היא אסורה לפניה ולאחריה מותרין מתקיף לה רב אשי מאן דאמר הלכתא אתיא גזרה שוה עקרה הלכתא ומאן דאמר קרא אתיא גזרה שוה עקרה קרא אלא אמר רב אשי רבן גמליאל ובית דינו סברי לה כרבי ישמעאל דאמר הלכתא גמירי לה וכי גמירי הלכתא בזמן שבית המקדש קיים דומיא דניסוך המים אבל בזמן שאין בית המקדש קיים לא: אבל לא ממי הגשמים וממי הקילון; (מ) בשלמא מי קילון איכא טירחא יתירא אלא מי גשמים מאי טירחא איכא אמר ר' אילעא א"ר יוחנן גזירה מי גשמים אטו מי קילון רב אשי אמר מי גשמים גופייהו לידי מי קילון אתו וקמיפלגי בדר' זירא דאמר ר' זירא אמר רבה בר ירמיה אמר שמואל נהרות המושכין מים מן האגמים מותר להשקות מהן בחולו של מועד מר אית ליה דרבי זירא ומר לית ליה דרבי זירא גופא אמר ר' זירא אמר רבה בר ירמיה אמר שמואל נהרות המושכין מים מן האגמים מותר להשקות מהן בחולו של מועד איתיביה רבי ירמיה לרבי זירא אבל לא ממי גשמים ולא ממי קילון אמר ליה ירמיה ברי ג הני אגמים דבבל כמיא דלא פסקי דמו תנו רבנן ד הפסיקות והבריכות שנתמלאו מים מעיו"ט אסור להשקות מהן בחולו של מועד ואם היתה אמת המים עוברת ביניהן מותר אמר רב פפא והוא שרובה של אותה שדה שותה מאותה אמת המים רב אשי אמר ה אע"פ שאין רובה של אותה שדה שותה כיון דקא משכא ואתיא מימר אמר אי לא שתיא לחד יומא תשתי לתרי ותלתא יומי ת"ר ו בריכה שנוטפת מים משדה בית השלחין זו מותר להשקות ממנה שדה בית השלחין אחרת והא עבידא דספקא אמר ר' ירמיה ז ועדיין היא מטפטפת אמר אביי ח והוא שלא פסק מעיין ראשון תניא ר' שמעון בן מנסיא אומר שתי ערוגות זו למעלה מזו לא ידלה מן התחתונה וישקה את העליונה יותר על כן אמר (מ) רבי אלעזר בר שמעון ט אפילו ערוגה אחת חציה נמוך וחציה גבוה לא ידלה ממקום נמוך וישקה למקום גבוה תנו רבנן י מדלין לירקות כדי לאוכלן ואם בשביל לייפותן אסור רבינא ורבה תוספאה הוו קא אזלי באורחא חזו לההוא גברא דהוה דלי דוולא בחולא דמועדא אמר ליה רבה תוספאה לרבינא ליתי מר לשמתיה א"ל והתניא מדלין לירקות כדי לאוכלן א"ל מי סברת מאי מדלין מדלין מיא מאי

מדלין

(ו) [תוספתא פ"ל], (ב) [פסחים סו.], (ג) במ"ל: ממי,

הגהות הב"ח

(א) גמ' בשלמא מי קילון. נ"ב ל' הרמב"ם קילון כלומר כור עמוק וכן מי גשמים שמתקבצין מהם אגמים וכשהגשמים פוסקים יתמו המים הנשאים לאגמים ויצטרך להשקות מהם בדלי: (ב) רש"י ד"ה מי גשמים כו' כי מדלו מינה עד דלא הוי מלאה: (ג) ד"ה מותר כו' וד"ה רבי אילעא כו' הה"ל: (ד) ד"ה ר' אילעא כו' לידי מי קילון: (ה) ד"ה והא עבידא כו' ואזל ומייתי ממעיין אחר הס"ד: (ו) תוס' ד"ה אלא כו' אהאי דר' יצחק דלעיל דקאמר כי גמירי כו' לפי חומר מכמיר הוא ולפ: (ז) ד"ה אלא אר"א כו' דבכ"מ שונה הני שלשה ביחד. נ"ב אבל רש"י ז"ל פי' במס' סוכה נשאלו דף לד דאלו שלשה נשאלו בבית המדרש ושמש הסומא וגרסס כסדר שמעם:

מוסף רש"י

שנכנס לשביעית. שלא יחרוש בשביעית חריש המועלת לשביעית (מכות ח:). וקציר של שביעית. כגון תבואה שהביאה שלש בשביעית, אתה נוהג בה מנהג שביעית בשמיטת (ר"ה ט.) שאם הביאה שלש בשביעית מאז היא ראויה ליקנר ואם קלרה בשמיטת צריך לנהוג בה קדושת שביעית (מכות ח:). ר' ישמעאל אומר מה חריש רשות כו'. ולא דבר הכתוב אלא לענין שבת, כלומר בית ויבוים הבביעי תשבות בא לגמרך מה חרש אין לך חרש של מצוה ואפילו לחרוש לצורך עומר ואמי אלמא, שהרי אם אמר חרוש אינו חורש, ואני אומרו לך בשבת, אף קציר שאני אוסר לך בשל רשות אני אוסר לך, יצא קציר העומר שהיא מצוה. שאפילו אמר אלא קצור מצוה לקצור, ויש לך לגמרך מכאן שדוחה את השבת (ר"ה שם וכנ"ל מכות שם).

מוסף תוס'

א. מפני שהוא מתקנה לשביעית. מס"ב. ב. דאמרינן במס' יומא ועניתם את נפשותיכם בתשעה מלמד שהוא מתחיל ומתענה מבערב יום מכאן שמוסיפין מחול על הקודש, שבתות מנין ת"ל תשבתו. תוס' הרא"ש. ג. שיעור התוספת בכניסתו הוא מזמן תחלת שקיעת החמה עד זמן בין השמשות ששיעור זה הוא מהלך ג' מילין ורביע מיל, רצה לעשותו כולו קודש עושה, רצה לעשותו מקצתו בלבד עושה כיון שהוסיף דבר הניכר שיש בו משום קדושה. ושיעור התוספת ביציאתו הוא, שימתין עד שיראה ג' כוכבים קטנים שאינן נראין אלא בלילה, דאילו בבינונים הוה לילה גמור לכל דבר, הוסף עד הקטנים משום תוספת. רשב"א ר"ה ע: ד. אבל עיקר שביעית נוהג אף בזמן הזה כרבנן דפליגי עליה דרבי ואית להו דשביעית נוהג בזמן הזה, והא דערבה נוהגת בזמן הזה לאו הלכה אלא יסוד נביאים או מנהג כדאיתא בפרק החליל (סוכה מד.). תוס' הרא"ש.

ה. ולא אשמעינן תנא מידי. שיטה לתלמיד ר"י מפאריס.

רבינו חננאל

כי אתאי הלכתא למישרא ילדה. פי' כגון עשר נטיעות המפוזרין בית סאה שהלכה למשה מסיני לחרוש להן כל בית סאה עד ראש השנה. למישרי ילדה, להתיר החרישה לנטיעה שהיא ילדה. קראי למיסר זקינה, פי' בחריש ובקציר שלמדנו ממגו איסורי חרישה קודם ראש השנה, האיסור הזה לאילן שכבר עשה פרי וכבר זקן. ואקשינן, וכיון שהלכה להתיר החרישה לנטיעה, הלא מתוך זאת אתה למד שהחרישה לאילן אסורה. והשבנו שר' ישמעאל הוא שלמד איסורי החרישה מן ההלכה דר' ישמעאל מוציא בחריש ובקציר לטעם אחר להתיר קצירת העומר בשביעית, ולפיכך הוא נצרך להלכה ללמד איסורי החרישה. ואסיקנא לה, ר' ישמעאל סבר הלכה למשה מסיני היא, פי' כי הוא מוציא בחריש ובקציר לטעם אחר, להתיר קצירת העומר, ור' עקיבא פליג עליה ואמר, לאו הלכה למשה מסיני ניתנו אלא קרא, פי' מן בחריש ובקציר ניתנו. ור' יוחנן אמר, רבן גמליאל מדאורייתא שרא להו, גמר שבת שבת [משבת] בראשית בגזירה שוה, מה ערב שבת בראשית מותר לעשות מלאכה עד שתחשך, כלומר לפניה ולאחריה מותר, אף ערב שביעית מותר עד ראש השנה, פירוש לפניה ולאחריה מותר. ודחי רב ששת, מאן דאמר הלכה, אתאי גזרה שוה ועקרתה להלכתא כו'. אלא אמר רב אשי, רבן גמליאל ובית דינו סברי לה כר' ישמעאל, דאמר הלכתא גמירי לה, וכי גמירי הלכתא בזמן שבית המקדש קיים, דומיא דניסוך המים. אבל בזמן שאין בית המקדש קיים לא, ולפיכך התיר. אבל אין משקין בית השלחין לא ממי גשמים ולא ממי הקילון. ומקשינן בשלמא מי הקילון שהן כמו ביב המושך מים וצריך לדלות ולהשקות דאיכא טירחא לא, אלא מי גשמים דבפתיחה סגי ליה מאי טירחא איכא. אמר ר' יוחנן גזירה כו'. רב אשי אמר גשמים גופייהו כשפוסק המטר אתי לידי מי קילון. כלומר צריך למלאות מהן בדלי במקום שנתקבצו. ופליגא בהא דר' זירא דאמר נהרות המושכין מן האגם מותר להשקות מהן בחולו של מועד. ר' יוחנן אית ליה דר' זירא ואסיקנא דהני נהרות המושכין מן

כז א מיי' פ"ז מהלכות תמידין ומוספין הלכה ו סמג עשין קלט:

כח ב ג ד ה ו ז ח מיי' פ"ח מהלכות יו"ט הלכה ל טוש"ע א"ח סי' תקלו סעיף ג:

כט ט מיי' שם הלכה כ טוש"ע שם סעיף כ: ל י מיי' שם טוש"ע שם סעיף ד:

מדלין לירקות. ממקום עמוק קרי דילוי ואע"ג דאיכא טירחא יתירא בשביל לאכול התירו[א] אבל לייפות[ב] אפילו ליכא טירחא לא התירו[ג]: **כך מידל בשל עניים.** דכי אסר רחמנא ליקח עוללות ה"מ בשעת בציר כדכתיב (דברים כד) כי תבצור כרמך לא תעולל איסור עוללות עליהו[ד]: **מפני שמכשיר אגפיה לזריעה.** ונראין חריסה ממש שסכורין הרואין שלכך מתכוין אי נמי חשיב ליה עבודת קרקע ממש ואע"ג שאינו מתכוין לכך מיהו מלאכה היא ואע"ג דאמר ר' שמעון דבר שאין מתכוין מותר הא אמרינן [1] מודה ר' שמעון בפסיק רישיה ולא ימות ורבנן סברי כיון דע"י שיעור עביד ליה לאו מלאכה היא ומותר דלא שמיה חריסה[ה]: **ובלו** מוכיח עליו. דליכא למימר להא דמאן דחזי ליה אחפיה[ו]: [1] (לא) חזי ליה (ג) לזבל שנחפיה[ז]: לאתויי

[ב] **מדלין לירקות.** ממקום עמוק קרי דילוי ואע"ג דאיכא טירחא יתירא בשביל לאכול התירו[א] אבל לייפות[ב] אפילו ליכא טירחא לא התירו[ג]: **כך מידל בשל עניים.** דכי אסר רחמנא ליקח עוללות ה"מ בשעת בציר כדכתיב (דברים כד) כי תבצור כרמך לא תעולל איסור עוללות עליהו[ד]: **מפני שמכשיר אגפיה לזריעה.** ונראין חריסה ממש שסכורין הרואין שלכך מתכוין אי נמי חשיב ליה עבודת קרקע ממש ואע"ג שאינו מתכוין לכך מיהו מלאכה היא ואע"ג דאמר ר' שמעון דבר שאין מתכוין מותר הא אמרינן [1] מודה ר' שמעון בפסיק רישיה ולא ימות ורבנן סברי כיון דע"י שיעור עביד ליה לאו מלאכה היא ומותר דלא שמיה חריסה[ה]: **ובלו** מוכיח עליו. דליכא למימר להא דמאן דחזי ליה אחפיה[ו]: [1] (לא) חזי ליה (ג) לזבל שנחפיה[ז]: לאתויי

ממל חד אמר מפני שנראה כעודר וחד אמר מפני שמכשיר אגפיה לזריעה מאי ביניהו איכא בינייהו דקא אתו מיא בתריה מאן דאמר מפני שמכשיר אגפיה לזריעה איכא ומ"ד מפני שנראה כעודר ליכא ולמאן דאמר מפני שנראה כעודר ליחוש מפני שמכשיר אגפיה לזריעה אלא איכא בינייהו דקא שקיל מיניה ושדי לבראי למאן דאמר מפני שמכשיר אגפיה לזריעה ליכא למ"ד מפני שנראה כעודר איכא ולמ"ד מפני שמכשיר אגפיה לזריעה ליחוש מפני שנראה כעודר עודר נמי כי קא שקיל בדוכתיה מנח ליה אמימר מתני לה מפני שנראה כעודר וקשיא ליה דרבי אלעזר בן עזריה אדר' אלעזר בן עזריה ומי אמר ר' אלעזר בן עזריה כל שנראה כעודר אסור ורמינהי [2]עושה אדם את זבלו אוצר ר' מאיר אוסר עד שיעמיק שלשה טפחים או עד שיגביה ג' טפחים היה לו דבר מועט מוסיף עליו והולך רבי אלעזר בן עזריה אוסר עד שיעמיק שלשה או עד שיגביה שלשה או עד שיתן על הסלע ר' זירא ור' אבא בר ממל חד אמר כגון שהעמיק וחד אמר זיבלו מוכיח עליו: ומתקנין את המקולקלת במועד: מאי מקולקלת אמר רבי אבא [3]שאם היתה עמוקה טפח מעמידה על ששה טפחים פשיטא חצי טפח על שלשה טפחים כיון דלא עבר מיא לא כלום הוא טפחיים על שנים עשר דקא טרחא יתירא לא טפחיים על שבעה מהו [4]הכא חמשה קא מעמיק והכא חמשה קא מעמיק או דלמא כיון דאיכא טפח יתירא איכא טירחא טפי תיקו אביי [5]שרא לבני בר המדך לשחופי נהרא רבי ירמיה [6]שרא להו לבני סכותא למיכרא נהרא טמימא רב אשי שרא להו לבני מתא מחסיא לאקדוחי נהר בורניץ אמר כיון דשתו מיניה רבים כרבים דמי ותנן עושין כל צורכי רבים: ומתקנין את

קילקולי

מדלין שלופי כדתנן [ו]המידל בגפנים כשם שהוא מידל בשלו כך הוא מידל בשל עניים דברי ר' יהודה רבי מאיר אומר בשלו רשאי ואינו רשאי בשל עניים אמר ליה והתניא מדלין מים לירקות כדי לאוכלן אמר ליה [ז]אי תניא תניא: ואין עושין עוגיות לגפנים: מאי עוגיות אמר רב יהודה בנכי [ח]תניא נמי הכי אלו הן עוגיות בדידין שבעיקרי זיתים ושבעיקרי גפנים איני והא רב יהודה שרא לבני בר ציתאי למעבד בנכי לכרמיהון לא קשיא [1]הא בחדתי הא בעתיקי: ר' אלעזר בן עזריה אומר אין עושין את האמה: בשלמא מועד משום דקא טרח אלא שביעית מאי טעמא פליגו בה רבי זירא ורבי אבא בר

[1] מודה ר' שמעון בפסיק רישיה ולא ימות ורבנן סברי כיון דע"י שיעור עביד ליה לאו מלאכה היא ומותר דלא שמיה חריסה[ה]: **ובלו** מוכיח עליו. דליכא למימר להא דמאן דחזי ליה אחפיה[ו]: [1] (לא) חזי ליה (ג) לזבל שנחפיה[ז]: לאתויי

מוסיף עליו זבל והולך בשביעית ואין צריך להעמיק: **רבי אלעזר אומר.** אפילו אם היה שם מעט זבל קודם שביעית להוסיף עליו בשביעית: **עד שיעמיק שלשה.** או שיתן הזבל על הסלע שבשדה לא נראה כמזבל והיכי שרי רבי אלעזר לחפור ולהעמיק בשביעית ולא חיישי לנראה כעודר: **לגון שהעמיק.** קודם לכן כלומר הא דאמר רבי אלעזר עד שיעמיק לא אמר עד שיעמיק קודם שביעית: **וזבלו מוכיח עליו.** כלומר אע"ג דמעמיק בשביעית הוא נראה כעודר ואסור הכא מותר שהרי זבלו שמניח בשם מוכיח עליו דלא עביד משום עודר: **אשה היפה עמוקה טפח.** כלומר שלכתחילה היה שם אמת המים בת אשה טפחים ונסתמה עד טפח [ח] מעמידה עד אשה טפחים כלומר מוזר ומעמיק אותן ממשה טפחים שנסתמה: **חלי טפח על אנשה.** אם היתה בתחלה בת אנשה טפחים ונסתמה עד חלי טפח דומלי אינו חוזר ומופר אותן שני טפחים ומחלה אע"ג דהוי דומיא דהיתה עמוקה טפח ומעמידה על ו' טפחים: **כיון דמעיקרא לא עברי בה מיא.** כלומר ודלמי בתמה בת אנשה טפחים לא עברי בה מיא שפיר לא קודם לכן ולא עכשיו הוי טירחא דלא צריך: **טפחיים על שנים עשר.** דלכתחילה היתה של שנים עשר ונסתמה עד שני טפחים אסור להעמיק עוד עד י' טפחים על אותן שנים הראשונים משום דהוי טירחא יתירא דקא מעמיק כל כך והגביה קרקעית הגומא למעלה משנה טפחים: **טפחיים על שבעה טפחים.** ונסתמה עד שני טפחים: **מהו.** להעמיק אותן חמשה שנשתיירו: **הכא חמשה קא מעמיק.** דהיתה עמוקה טפח ומעמידה על ששה ולא הוי טירחא יתירא להעמיק כל כך בקרקע: **והכא.** נמי לא מעמיק במועד אלא טפח שהיה טפחים: **כיון דאיכא טפח יתירא.** ששוחה עלמו בשביל אותו טפח יותר מדאי: **נשחופי נהרא.** לענין ענפי אילנות הגדלים בנהר: **למיכרא נהרא טמימא.** לפנות מקור המעיין שנסתם: **לאקדוחי נהרא.** לפנות שיריטון שבאמצע הנהר: **בורניץ.** שם הנהר:

קילקולי

לא א מיי' פ"ח מהלכות י"ט הלכה ג טוש"ע א"ח סי' תקלו סעיף ה:
לב ב מיי' פ"ג מהלכות שמיטה הלכה ב:
לג ג ד מיי' פ"ח מהל' י"ט הלכה ג סמג לאוין עה טוש"ע א"ח סי' תקלו סעיף ו:
לד ה ו מיי' שם הלכה ד סמג שם טוש"ע א"ח סי' תקמד ס"ב:

רבינו חננאל

ואסיקנא מדלין מים לירקות כדי לאוכלן ואם בשביל לייפותן אסור. ולית האי מדלין מלשון שלופי כדתנן המדל בגפנים כו'. [ואין עושין עוגיות]. פי' עוגה, והיא בדידין שבעיקרי אילנות, כדתנן במס' כלים פ' כ"ט יד הבדיד ארבעה. והני מילי בחדתא, אבל בעתיקא, למיעבד בנכי שרי. **מתני' ר' אלעזר בן עזריה אומר אין עושין את האמה בתחלה בין [במועד ובין] בשביעית.** דמקשינן, בשלמא במועד משום טירחא, אלא שביעית אמאי לא. ופרקינן, כיון שחופר נראה כעושה מלאכה בשביעית בשדה. ויש אומרים מפני שמכשיר אגפיה לזריעה, כלומר כיון שחופר נמצא כחורש באמצע ומכשיר הצדדין לזריעה כו'. **אמימר מתני לה מפני שנראה כעודר,** וקשיא ליה ומי אמר ר' אלעזר הכי, שכל החופר ומעמיק נראה כעודר, והא איהו דאמר [שחופר] עד ג', ולא גזר משום עודר, דתנן במס' שביעית פרק שלישי עושה אדם זבלו אוצר, ר' מאיר אוסר עד שיעמיק ג' טפחים או עד [שיגביה] ג' [היה לו דבר מועט מוסיף עליו והולך. ר' אלעזר בן עזריה אוסר עד שיעמיק ג'] או עד שיתן על הסלע. ופרקינן, ר' זירא ור' אבא בר ממל, חד אמר כגון שהעמיק קודם לכן, וחד אמר זבלו מוכיח עליו שאינו עודר. **פיסקא וחכמים אומרים עושה אדם אמת המים בתחלה בשביעית, ומתקנין את המתקלקלת במועד.** מאי מקולקלת. אמר ר' אבהו שאם היתה עמוקה טפח, חופרה ומעמידה על ששה טפחים, נמצא מוסיף חמשה טפחים. ומיבעיא לן, אמה שיש בה טפחיים מהו לחפור ר' האחרות ולהעמידה על שבעה טפחים. דחמשה נמי הוא דקא מוסיף. ועלתה בתיקו. ומתקנין קילקולי המים שברשות הרבים. אביי שרא לבני הרמך לסחופי נהרא. ור' ירמיה שרא למכרא נהרא סתום ולפותחו, ורב אשי שרא לאקדוחי נהר בינצן. אמר כיון דשתו מניה, כי רבים דמי, ותנן עושין כל צורכי (המים) [רבים].

מוסף תוס'

א. דכל שהוא לצורך אוכל נפש מטרח טרחינן כל מה דאפשר ואפי' דש וקוצר וטוחן, ואפי' בפרהסיא כראיתא לקמן (יב:). מיעכ"ל. ב. כלומר שיגדלו וירבו כדי שיהיו ראויין לאכלן לאחר המועד. ר"י מלוגל. ג. דלהרוחה קא עביד. ר"י מלוגל. ד. ואע"פ שיש בהן פאה או עוללות של עניים מדל בשלהן כמו בשלו שלא היה להם לעניים לאחר מלקט, ור"מ סבר דאין רשאי בשל עניים לפי שיכול להמתין עד שילקטו העניים. ר"ש פאה פ"ז מ"ה. ה. דכל שנראה כחופר לא הוי עבודה דעודר לא הוי כיון דמשליך את העפר למקום אחר והעודר מניחו במקומו. [מוקי יוסף]. ו. כי בעוד שהוא חופר מצד אחד הוא מביא זבל ומניח מצד אחר שחפר כבר. שיטה לגמרא ר"י מפלתי.

הגהות הב"ח

(א) רש"י ד"ה שאם היתה כו' ונסתמה עד טפח וחזרו ומעמידה עד ששה: (ב) תוס' ד"ה זבלו כו' חזי ליה נמי לזבל:

מוסף תוס'

(ג) פאה פ"ז מ"ה, (ד) [בבא קמא: וז"ק], (ה) [תוספתא פ"א ע"ב תוספתא דשביעית פ"ל], (ו) [בציעית פ"ג מ"ג], (ז) שיך מעכ"ל, (ח) שבת עח., (ט) [ל"ל הא וכן איתא בתו"ס דשביעית פ"ג מ"ג],

תלמוד בבלי מהדורת נהרדעא החדש, באדיבות הוצאת ה. וגשל, © כל הזכויות שמורות

לאתויי הך דתניא. קא סלקא דעתיה דהאי דקפיץ הכא דנכללו מתקנין הדרכים לא הוי קוון דרכים דמיקון משמע שמתקן הגבשושיות והגומות הלכך פריך הכי ומתרץ כל אלו דהדיא קתני להו דהוו בכללו מתקנין כו' ג"ש דהאי דקפיץ הכא לא היתה מתניתא שגורה בפיו ולא הוי ידע [ג] דגרס בה ומתקנין את הדרכים: **והיה עליך דמים.** פי' רבינו חננאל נקיט ליה להאי קרא מפרשת [מ] מעקה דדמי להאי דהוי מכשול ממתני' עם הגמרא יש לגמד אסור להשקות קרקעות אלא אותן דהוו דבר האבד שיתקלקלו התבואה והאילנות הנטועים בה והוא הדין לשאר עבודת קרקע אסור בחולו של מועד והא דאמרינן דמותר להשקות הני מילי כגון מחאת המים העוברת בשדה עצמו לליכא טירחא יתירא ומותר לתקן בורות שיחין ומערות של יחוד [א] ושל רבים [ב] מותר לחפור לכתחילה [ג] כיון דצריכי למים [ד] דהכי תניא לעיל כדפרישית: **רמז לציון.** [ה] דהאי קרא לא כתיב אלא לעתיד אבל לא בזמן הזה [ו] ומיהו משני דאיכא למילף מהתם: **הא** מקמי דליתי יחזקאל. כלומר לדידך דאמרת דבזמן הזה הוי [ז] מדאורייתא [א] אם כן מקמי דליתי יחזקאל הוה ליה להקדוש ברוך הוא לאמוועינן דצריך ציון [ח] ומתרץ הרבה דברים דקיים לן דאסורין מן התורה דלא כתיב בקרא אלא בהלכה עד דאתא יחזקאל ואפי' הכי אמר סלו סלו. כל חד וחד נקיט מאי דהוה מסיק אדעתיה ולא פליגי אלא אורחיה דמלתא דכל חד מסיק אדעתיה מאי דלא מסיק חבריה אדעתיה:

בשבתא דרגלא. שבת של יום הרגל [ט] שהיו דורשין והיו מתקבצין כל בני העיר לשמוע הלכות של רגל:

מתן

קילקולי המים שברה"ר וכו': חטיטה אין חפירה לא אמר ר' יעקב אמר ר' יוחנן לא שנו אלא שאין רבים צריכין להם אבל רבים צריכין להם אפילו חפירה מותר וכי רבים צריכין להם מי שרי והתניא חוטטין בורות שיחין ומערות של יחיד ואין צריך לומר של רבים ואין חופרין בורות שיחין ומערות של רבים ואין צריך לומר של יחיד מאי לאו בשרבים צריכין להם לא בשאין רבים צריכין להם דכוותה גבי יחיד שאין יחיד צריך להם חטיטה מי שרי והתניא בורות שיחין ומערות של יחיד כונסין מים לתוכן אבל לא חוטטין [ט] ולא שפין את סדקיהן ושל רבים חוטטין אותן ושפין את סדקיהן ואלא מאי בשיחיד צריך להם דכוותה גבי רבים בשרבים צריכין להם חפירה מי אסיר והתניא בורות שיחין ומערות של יחיד כונסין מים לתוכן וחוטטין אותן אבל לא שפין את סדקיהן ולא חוטטין לתוכן ולא סדין אותן בסיד ושל רבים חופרין אותן וסדין אותן בסיד אלא קשיא הך קמייתא תריץ הכי חוטטין בורות של יחיד [א]בשיחיד צריך להם ואין צריך לומר בשל רבים כשרבים צריכין להם [ב]דאפילו חפירה מותר ואין חופרין בורות שיחין ומערות של רבים [ג]בשאין רבים צריכין להם ואין צריך לומר של יחיד דכי אין יחיד צריך להם [ד]אפילו חטיטה נמי אסור רב אשי מתניתין נמי דיקא דקתני עושין כל צורכי רבים כל לאתויי מאי לאו לאתויי חפירה לא לאתויי הא דתניא [ה]יוצאין לקווץ את הדרכים ולתקן את הרחובות ואת [ו] האסטרטאות ולמוד את המקואות וכל מקוה שאין בו ארבעים סאה מרגלין לתוכו ארבעים סאה ומנין שאם לא יצאו ועשו כל אלו שכל דמים שנשפכו שם מעלה עליהם הכתוב כאילו הם שפכום ת"ל [1]והיה עליך דמים הא בהדיא קתני לה ומתקנין את הדרכים ואת הרחובות ואת המקואות ועושין כל צורכי רבים לאתויי מאי לאו לאתויי חפירה שמע מינה: [1]מציינין את הקברות: אמר ר"ש בן פזי רמז לציון קברות [2]מן התורה מנין [3]תלמוד לומר [2]וראה עצם אדם ובנה אצלו ציון א"ל רבינא לרב אשי הא מקמי דליתי יחזקאל מאן אמר וליטעמיך הא [3]דאמר רב חסדא דבר זה מתורת משה רבינו לא למדנו מדברי יחזקאל בן בוזי למדנו [3]כל בן נכר ערל לב וערל בשר לא יבוא אל מקדשי [4] (לשרתני) מקמי דליתי יחזקאל מאן אמר אלא גמרא גמירי לה ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא הכא נמי גמרא גמירי לה ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא רבי אבהו אמר מהכא [4]וטמא טמא יקרא טומאה קוראה לו ואומרת לו פרוש וכן אמר רבי עוזיאל בר בריה דרבי עוזיאל רבה טומאה קוראה לו ואומרת לו פרוש והאי לאהכי הוא דאתא ההוא מיבעי ליה לבדתניא וטמא טמא יקרא [5]צריך להודיע צערו לרבים ורבים מבקשין עליו רחמים א"כ ליכתוב וטמא יקרא מאי וטמא טמא שמעת מינה תרתי אביי אמר מהכא [5]ולפני עור לא תתן מכשול רב פפא אמר [6]ואמר סלו סלו פנו דרך רב חיננא אמר הרימו מכשול מדרך עמי ר' יהושע בריה דרב אידי אמר [7]והודעת להם את הדרך (אשר) ילכו בה מר זוטרא אמר [8]והזרתם את בני ישראל מטומאתם רב אשי אמר [9]ושמרתם את משמרתי עשו משמרת למשמרתי רבינא אמר [10]ושם דרך אראנו בישע אלהים אריב"ל [6]כל השם אורחותיו זוכה ורואה בישועתו של הקדוש ברוך הוא שנאמר ושם דרך אל תקרי ושם אלא ושם דרך אראנו בישע אלהים רבי יאני הוה ליה ההוא תלמידא דכל יומא הוה מקשי ליה בשבתא דרגלא לא הוה מקשי ליה קרי

[ד] **קילקולי המים.** כגון אבנים שנפלו ממחמת הבור: **חוטטין.** נפלו גרורות בקרקעות הבור מעלה אותן במועד: **אבל לא חוטטין אותן.** אמרת בשלמא הא דקתני הכא בריש מעלה שלמעלה [ג] של יחיד הייגו בשיחיד צריך לו איכא לאוקמי האי דקתני האי בריש מעלה אבל לא חוטטין בשאין יחיד צריך לו אלא אי אוקמת לה הא דחוטטין בשאין יחיד צריך לו א"כ האי דקתני אבל לא חוטטין במאי מוקמת לה: **אלא מאי בשיחיד צריך לו כו'.** כלומר במאי מוקמת האי דקתני חוטטין בשרבים צריכין להן והתניא כו' של רבים חופרין אותן: **אלא קשיא קמייתא.** דקתני אין חופרין בורות של רבים בשרבים צריכין לו קשיא להא בריש דקתני הכא של רבים חופרין אותן: **אלא פריך הכי.** ואין צריך לומר בשל רבים דאפילו חפירה מותר ולא קשיא לרבי יוחנן דאמר לא שנו כו': **מפייפין נמי דיקא.** דבשרבים צריכין לו דחפירה נמי מותר: **לקווץ את הדרכים.** לפנות קוצים שבדרכים: **מרגלין לציון בתוכו הרבעים סאה.** שמרגלין שיהא (ד) נוגע במקוה אמת המים כדי שיהא בו ארבעים סאה: **כל דמים שנשפכו שם.** כגון בקוצים שבדרכים: **הא.** דקאמרת דלאתויי הני נמי בהדיא קתני במתני' מתקנין כו' אלא ודאי אי לא דקתני ועושין כל צורכי רבים לאתויי חפירה קא אתו: (ה) **מציינין את הקברות.** שעושין סימנים על הקברות (ו) שלא יטמאו: **דכתיב** במרובה (ב"ק דף סט.) של קברות בסיד דחוור כעצמות כדי שלא ילכו אוכלי תרומה לשם: **דכתיב וראה עצם וכו'.** יחזקאל מתנבא על העתיד לבא שיעשו ישראל ציונים על עצמות הפגרים המושלכין (ח) ומזו הוא שלא בא הכתוב (ט) אלא להזהיר וללמד שיהא אדם עושה ציון: **לו בן נכר** (י) **וערל בשר.** שמתו אחיו מחמת מילה ולא רצו למולו שיראים פן ימות גם הוא כאחיו לא יבא אל מקדשי לשרתני שאסורין בעבודה: **גמירי.** מסיני: **עומאה קוראה לו פרוש.** כלומר עושים סימנים על הטומאה כדי שיהא מרגיש ופורש: (יא) **לפני עור לא תתן מכשול.** כלומר עשו דבר על הטומאה שלא יהו נכשלים בה ועשתי תרומה וטהרות: **והזהרתם.** ומתרגמינן ותפרשון: **עשו משמרת למשמרתי.** עשו משמרת לאוכלי תרומה דכתיב בה משמרת דכתיב (במדבר יח) ואני נתתי לך את משמרת תרומותי שלא יהו מטמאים: **ושם דרך.** שעושין סימן באיזה דרך ילכו: **אראנו בישע אלהים.** זה הסש אורחותיו המתשב הפסד מלוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה. **וסש** כמו שמין (יב): **בשבתא דרגלא לא הוה מקשי ליה.** משום דאתו כולי עלמא לפירקא ואי מקשי ליה ולא הוה מלי לפרוכי הוה מכסיף: קרי

מי שאירע בו דבר כגון המצורע וכיוצא בו, צריך להודיע לרבים ורבים מבקשין עליו רחמים, שנא' וטמא טמא יקרא. ורבנן אחריני נמי אמרי מהני קראי, ולפני עור לא תתן מכשול. וכתיב הרימו מכשול מדרך עמי. [וכתיב] והודעת להם את הדרך ילכו בה. רב אשי אמר ושמרתם את משמרתי עשו משמרת למשמרתי. רבינא אמר ושם דרך אראנו בישע אלהים. **וכל** השם אורחותיו זוכה ויושב ורואה בישועתו של הק', שנאמר ושם דרך אראנו בישע אלהים קרי ביה ושם דרך. ר' יאני הוה ליה ההוא תלמידא כל שתא הוה מקשי ובשבתא דרגלא לא הוה מקשי.

מוסף תוס'

ג. אם צריך להם חוטטין אותן ושפין את סדקיהם ואין צריך לומר שכונסין מים לתוכן אבל לא חופרין אותן ולא סדין אותן בסיד אע"פ שהיחיד צריך להם ואם אין היחיד צריך להם אפי' לחטט ולשוף סדקיהן אסור ואינו מותר אלא לכנוס מים לתוכן. ד. ואם אין צריכין להם. ריטב"ם. ה. וכ"ש שאר הדברים. ריטב"ם. ו. ואם אין צריכין להם אין חופרין ואין סדין אבל חוטטין ושפין סדקיהן וכ"ש שכונסין מים לתוכן, ופר' כונסין לא ע"י כלים דא"כ טורח גדול הוא אלא שממשיכין שם ע"י חריץ או אמה כדפירש"י ז"ל, וכל שאין להם מים לשתות במועד כלל אלא משם אפי' לצורך יחיד חופר ועושה כל מלאכה ואפי' בפרה סיא ככל אוכל נפש. ריטב"ם. ח. ורמז הוא. ר"י מלגיל. ט. שלא בא הכתוב להזהיר ולומר שיהא אדם עושה ציון אלא היה מתנבא שיעשו ישראל ציונין על עצמות פגרי האומות המושלכים בארצם. ר"י מלגיל. י. וכי היו נכשלין מימות משה ועד כאן, זה לא יתכן. רמיו שלמה בן סיתום. יא. בשבת הגדול שלפני פסח ועצרת וראש השנה וסוכה. רמיו שלמה בן סיתום.

יב. קרי לה מתי ר"ש מהכי דקתי ר"ע הלכה ד סמנ לאוין עה טוש"ע ס"ש סי' מקמד סעיף כ:

יג. מי ב ג מיי' פ"ז סש הלכה יז סמנ לאוין עה טוש"ע סש:

יד. ד מיי' סש פ"ח הלכה ד סמנ ווטוש"ע סש:

טו. ה מיי' סש פ"ז הלכה ד סמנ סש טוש"ע סש סעיף ג:

לא. ו מיי' פ"ח מהלכות טומאת מת הלכה ט סמנ עשין רלח:

מא. ז מיי' פ"י מהלכות טומאת צרעת הלכה ו [מ] סמנ עשין רלה:

תורה אור השלם

1. וְלֹא יִשְׁפֹךְ דַּם נָקִי בְּקֶרֶב אַרְצְךָ אֲשֶׁר יְיָ אֱלֹהֶיךָ נֹתֵן לְךָ נַחֲלָה וְהָיָה עָלֶיךָ דָּמִים:
דברים יט י

2. וְעָבְרוּ הָעֹבְרִים בָּאָרֶץ וְרָאָה עֶצֶם אָדָם וּבָנָה אֶצְלוֹ צִיּוּן עַד קָבְרוֹ אֹתוֹ הַמְקַבְּרִים אֶל גֵּיא הֲמוֹן גּוג:
יחזקאל לט טו

3. כֹּה אָמַר אֲדֹנָי אֱלֹהִים כָּל בֶּן נֵכָר עֲרַל לֵב וְעֲרַל בָּשָׂר לֹא יָבוֹא אֶל מִקְדָּשִׁי לְכָל בֶּן נֵכָר אֲשֶׁר בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל:
יחזקאל מד ט

4. וְהַצָּרוּעַ אֲשֶׁר בּוֹ הַנֶּגַע בְּגָדָיו יִהְיוּ פְרֻמִים וְרֹאשׁוֹ יִהְיֶה פָרוּעַ וְעַל שָׂפָם יַעְטֶה וְטָמֵא טָמֵא יִקְרָא:
ויקרא יג מה

5. לֹא תְקַלֵּל חֵרֵשׁ וְלִפְנֵי עִוֵּר לֹא תִתֵּן מִכְשֹׁל וְיָרֵאתָ מֵאֱלֹהֶיךָ אֲנִי יְיָ:
ויקרא יט יד

6. וְאָמַר סְלוּ סְלוּ פַּנּוּ דָרֶךְ הָרִימוּ מִכְשׁוֹל מִדֶּרֶךְ עַמִּי:
ישעיהו נז יד

7. וְהִזְהַרְתָּה אֹתָם אֶת הַחֻקִּים וְאֶת הַתּוֹרֹת וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ בָהּ וְאֶת הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּן:
שמות יח כ

8. וְהִזַּרְתֶּם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִטֻּמְאָתָם וְלֹא יָמֻתוּ בְּטֻמְאָתָם בְּטַמְּאָם אֶת מִשְׁכָּנִי אֲשֶׁר בְּתוֹכָם:
ויקרא טו לא

9. וּשְׁמַרְתֶּם אֶת מִשְׁמַרְתִּי לִבְלְתִּי עֲשׂוֹת מֵחֻקּוֹת הַתּוֹעֵבֹת אֲשֶׁר נַעֲשׂוּ לִפְנֵיכֶם וְלֹא תִטַּמְּאוּ בָהֶם אֲנִי יְיָ אֱלֹהֵיכֶם:
ויקרא יח ל

10. זֹבֵחַ תּוֹדָה יְכַבְּדָנְנִי וְשָׂם דֶּרֶךְ אַרְאֶנּוּ בִּישׁוּעַת אֱלֹהִים:
תהלים נ כג

רבינו חננאל

פיסקא וחוטטין אותן. חטיטה אין חפירה לא. ותריצנא הכי חוטטין בורות שיחין ומערות יחיד, בשיחיד צריך להן, ואין צריך לומר של רבים דכי רבים צריכין להם אפי' חפירה נמי שרי. ואין חופרין של יחיד, דכי אין יחיד צריך להן אפי' חטיטה נמי אסור. אמר רב אשי מתניתין נמי דיקא דקתני עושין כל צרכי רבים, לאתויי מאי לאו לאתויי חפירה. ודחינן לא, לאתויי הא דתניא יוצאין לקווץ את הדרכים ולתקן את הרחובות (והאיסטרטאות) ולמוד המקואות וכל מקוה שאין בו מ' סאה מרגלין לתוכו ארבעים סאה. ומנין שאם לא יצאו ותיקנו כל אלו, כל דמים שנשפכו שם מעלה אני עליהם כאילו הם שפכום, שנאמר ועשית מעקה לגגך וגו', וכתיב והיה עליך דמים. ופריק הא בהדיא קתני לה, מתקנין את הדרכים כו', כל צרכי רבים לאתויי מאי, לאתויי חפירה של רבים שהיא מותרת ש"מ. תניא בורות שיחין ומערות של יחיד, כונסין לתוכן מים במועד אבל לא חוטטין אותן ולא שפין את סדקיהן, ושל רבים חופרין אותן וסכין אותן בסיד. ואיתמר מאי לאו לאתויי חפירה. ודחינן לא, לאתויי הא דתניא יוצאין לקווץ את הדרכים ולתקן את הרחובות ואת המקואות וכל מקוה שאין בו מ' סאה מרגלין לתוכו ארבעים סאה. ומנין שאם לא יצאו ותיקנו כל אלו, כל דמים שנשפכו שם מעלה אני עליהם כאילו הם שפכום, שנאמר ועשית מעקה לגגך וגו', וכתיב והיה עליך דמים. ופריק הא בהדיא קתני לה, מתקנין את הדרכים כו', כל צרכי רבים לאתויי מאי, לאתויי חפירה של רבים שהיא מותרת ש"מ. תניא בורות שיחין ומערות של יחיד, כונסין לתוכן מים במועד אבל לא חוטטין אותן ולא שפין את סדקיהן, ושל רבים חופרין אותן וסכין אותן בסיד. ואיתמר מאי לאו לאתויי חפירה. ודחינן לא, לאתויי הא דתניא יוצאין לקווץ את הדרכים ולתקן את הרחובות (והאיסטרטאות) ולמוד המקואות וכל מקוה שאין בו מ' סאה מרגלין לתוכו ארבעים סאה. ומנין שאם לא יצאו ותיקנו כל אלו, כל דמים שנשפכו שם מעלה אני עליהם כאילו הם שפכום, שנאמר ועשית מעקה לגגך וגו', וכתיב והיה עליך דמים. ופריק הא בהדיא קתני לה, מתקנין את הדרכים כו', כל צרכי רבים לאתויי מאי, לאתויי חפירה של רבים שהיא מותרת ש"מ. תניא בורות שיחין ומערות של יחיד, כונסין לתוכן מים במועד אבל לא חוטטין אותן ולא שפין את סדקיהן, ושל רבים חופרין אותן וסכין אותן בסיד. ואיתמר מאי לאו לאתויי חפירה. ודחינן לא, לאתויי הא דתניא יוצאין

מוסף רש"י

דבר זה. דכתן ערל פסול לעבודה (סנהדרין כב:). **כל בן נכר ערל לב.** כתן מומר לעבודת כוכבים שהוא ערל לב ומתנכרו מעשיו לאביו שבשמים שנעשה ערל לב רשע (זבחים יח:). **וערל בשר.** שמתו אחיו ממחמת מילה (יומא שם וסנהדרין שם ושם וזבחים שם). **לא יבא אל מקדשי.** וחייבו אזהרה מדברי קבלה כעלמא ולא נקי עלה (סנהדרין פד.). **מאן אמר.** מאין למדו דבר זה, שנעשו בפרק שני דזבחים (טו:) שהכתן ערל עבודתו פסולה (יומא שא:). **וטמא טמא יקרא.** הוא עלמו אומר טמא לתקנו מעלי (שבת סז.) ליעקב ואומר טמא הוא (חולין עח.) כלומר סוהו מעליו שטמא הוא (סוטה לב:). **כל השם אורחותיו.** מתשב הפסד מלוה כנגד שכרה (סוטה ה:).

תלמוד בבלי מהדורת נהרדעא החדש, באדיבות הוצאת ח. וגשל, © כל הזכויות שמורות